

ПАМ'ЯТНИК М. В. ГОГОЛЮ У НІЖИНІ

У центрі міста, біля Миколаївського і Благовіщенського соборів та Грецьких храмів, стоїть величний пам'ятник, який став невід'ємною частиною архітектурного ансамблю старовинного Соборного майдану. Гості, наші і закордонні, які бувають у Ніжині, обов'язково відвідують Гоголівський сквер, щоб віддати шану великому письменникові. У 1996 році вивонилось 115 років від дня його спорудження та урочистого відкриття. Це був перший пам'ятник М. В. Гоголю в колишній царській Росії.

Ідея увічнення пам'яті письменника належала випускникам Юридичного Ліцею, які працювали у Ніжинському окружному суді. Цей почин підтримали професори і студенти історико-філологічного інституту, чернігівський губернатор. Міністр внутрішніх справ Росії Лоріс-Меліков дав дозвіл на благодійний збір коштів у межах Чернігівської губернії.

У серпні 1889 р. був утворений комітет, який очолив Голова Окружного суду І. Л. Дейкун. Його заступником було обрано С. В. Григоровича, казначеем — старшого нотаріуса А. ф. Бордоноса, секретарем був спочатку І. М. Романченко, а потім — П. К. Наказний. Всі вони були вихованцями Юридичного Ліцею кн. Безбородька.

Були обрані також почесні члени комітету з Ніжина та інших міст України і Росії. Зокрема, ніжинці: колишній Голова Окружного суду Р. Н. Гіппіус (батько відомої поетеси Зінаїди Гіппіус), Л. І. Ланге, Д. В. Вікторов, І. Д. Каменцев, П. В. Мартаров, почесний попечитель жіночої прогімназії П. Ф. Кушакевич, колишній учитель Гоголя І. Г. Кулжинський. Від історико-філологічного інституту — директор П. А. Лавровський, М. Я. Арістов, А. Ф. Хойнацький, А. С. Будилович, Н. Я. Грот, І. А. Сребницький. Окрім того, почесними членами були граф Лоріс-Меліков, генерал-губернатор князь Дундуков-Корсаков, міністр народної освіти барон Ніколаї, управляючий Міністерством фінансів М. Х. Бунге, П. А. Кочубей, почесний попечитель історико-філологічного інституту кн. Безбородька граф О. О. Мусін-Пушкін, ніжинський предводитель дворянства В. В. Тарновський, прилуцький предводитель дворянства Г. Г. Галаган, томський губернатор Мерцалов, відомий історик М. Костомаров, брати-меценати Н. Ф. та С. Ф. Терещенки, драматург О. М. Островський, І. С. Тургенев, Н. В. Гербель, професор Київського університету св. Володимира Н. К. Ренненкамф, М. Я. Макаров та інші.

Члени Комітету встановили зв'язки з нашим земляком, уродженцем Ніжинського повіту, автором пам'ятника Пушкіну, скульптором та архітектором П. П. Забілою. Він погодився на пропозицію і склав кошторис на виготовлення бюста. Член Комітету П. А. Кочубей домовився зі скульптурною майстернею братів Ботт і майстернею по виготовленню бронзових виробів у Петербурзі про виготовлення п'єдесталу до пам'ятника М. В. Гоголю.

Місце для монумента обрали в громадському сквері, який було обладнано на колишньому Соборному майдані на кошти В. В. Тарновського (у ті далекі часи його так і називали — сквер Тарновського). Тексти написів на пам'ятнику були розроблені і узгоджені з І. С. Тургенєвим, І. В. Григоровичем, Н. В. Гербелем.

Гоголівський Комітет розпочав енергійну роботу по збору коштів. Попечитель Київського учбового округу дав дозвіл на постановку кількох аматорських спектаклів, головним постановником яких став Н. Р. Гіппіус, знавець творчості М. В. Гоголя та драматичного мистецтва. Під його керівництвом і була здійснена постановка п'єс. «Женитьба» і «Свадьба Кречинского». Тоді ж відбулася виставка картин, в якій взяв участь художник М. М. Ге. Він надіслав кілька картин у Ніжин. Почесні члени Комітету Г. П. Галаган та В. В. Тарновський надали для виставки полотна з власних картинних галерей.

Успішно проходив і збір коштів на спорудження пам'ятника. Великі пожертви надійшли від відомих українських меценатів братів Терещенків (300 крб.) По 200 крб. надіслали ніжинський предводитель дворянства В. В. Тарновський та І. І. Білозерський. По 100 крб. — граф Лоріс-Меліков, харківський генерал-губернатор Дондуков-Корсаков, П. А. Кочубей, графиня С. Н. Толстая, П. П. Дурново, граф О. О. Мусін-Пушкін, М. В. Туманський, князь О. С. Долгорукий, М. В. Гербель, І. М. Скоропадський. 520 крб. склала виручка від аматорських спектаклів. Певну суму зібрано за підписними листами. Всього було зібрано 8905 крб. Ці кошти були витрачені таким чином: архітектору П. П. Забілі за виготовлення бюста — 800 крб. Майстерням Ботта та Шопена за виготовлення проекту та креслень — 200 крб., за спорудження фундаменту — 353 крб., за перевезення бюста і цегли з Києва — 262 крб. Частина коштів була витрачена на оплату перевезень з Петербурга та на фотографування пам'ятника для членів Комітету. Всього витрачено 5028 крб. 1 копіяка. Кошти, які залишилися, вирішено було асигнувати на видання творів М. В. Гоголя або на заснування стипендії імені письменника, в історико-філологічному інституті.

На урочистості з нагоди відкриття пам'ятника з Києва прибули професори Н. К. Ренненкамф, Ю. Д. Сидоренко, В. А. Бец, П. В. Павлов, І. В. Луцицький,

О. Г. Міценко, редактор газети «Киевлянин» Д. І. Піхно. Були делегації від трьох Київських гімназій та інституту благородних дівочих шкіл, газет «Заря», «Труд», «Киевлянин». Чернігівське земство та міська громада надіслали міського голову В. М. Хижнякова і двох гласних Чернігівської Думи. Прибув також чернігівський губернатор князь Шаховський, почесний попечитель інституту О. О. Мусін-Пушкін, П. А. Кочубей, В. В. Тарновський, київський предводитель дворянства кн. Рєпнін.

4 вересня 1881 року Ніжинська міська Дума винесла постанову про щорічне відправлення у соборному храмі «торжественной панихиды о рабе Божием Николае» в день його смерті 21 лютого. Цим актом увічнювалася пам'ять видатного письменника. У цій же постанові вирішено видрукувати на міські кошти великим тиражем твір М. В. Гоголя «Размышления о Божественной Литургии» для поширення серед віруючих безкоштовно. Щорічно відраховувати відповідну суму коштів для навчання в гімназії двох бідних дітей мешканців Ніжина.

Урочистості розпочалися 4 вересня 1881 року. Саме в цей день було відкрито у 1820 р. Гімназію Вищих Наук кн. Безбородька. Цій події й присвятили відкриття пам'ятника. У церкві історико-філологічного інституту відбулося богослужіння, яке відправив архимандрит Благовіщенського чоловічого монастиря о. Григорій. Законоучитель інституту протоієрей О. Хойнацький проголосив промову: «Уроки религиозно-нравственной жизни и деятельности, извлеченные из сочинений Н. В. Гоголя».

О 12 годині дня біля інституту зібралися ніжинці і гості, які вишикувалися у 9 колон. Попереду йшов духовий оркестр, який грав гімн «Коль славен». За ним йшли професори, студенти, гімназисти, гості, міські організації та навчальні заклади, а також почесні гості та члени Гоголівського комітету.

Вулиці і тротуари міста були переповнені народом, який заповнив площу перед пам'ятником. Дехто, щоб краще бачити, спостерігав із дзвіниць довколишніх храмів. Сам пам'ятник був накритий білим покривалом, а біля нього спорудили декорації із квітів і дубового листа, увінчані зверху гербом Ніжина. Обабіч колон, обвитих гірляндами, були написані назви творів Гоголя.

Голова Комітету І. Л. Дейкун вручив міському голові акт на вічне зберігання пам'ятника. Спало покривало, і присутнім відкрився бюст Гоголя із скорботною усмішкою на вустах. Розпочалося покладення вінків. П'єдестал вкрили квіти від 21 організації з Ніжина, Києва та інших міст України та Росії. Від Київського земельного банку на стрічці був такий напис: «Великому писателю, озиравшему всю громадную несущуюся жизнь сквозь видимый миру смех и незримый, невидимый ему слезы». Як не дивно для тих часів, але були два написи і українською мовою з Києва. На першій стрічці: «Заспіває, засміється, а на сльози зверне», а на другій: «Неначе наш Дніпро широкий слова його лились, текли і в серце падали глибоко, і ніби тим вогнем пекли».

Вітальні адреси, телеграми надіслано було від 37 міст, навчальних закладів, організацій та окремих осіб. Від сестри М. В. Гоголя надійшла телеграма з Полтави такого змісту: «Нежин. Председателю Комитета. Благодарю и сожалею, что не могу воспользоваться таким лестным для меня приглашением. Анна Гоголь». З Вільна надіслав телеграму колишній директор юридичного Ліцею Стеблін-Камінський, зі Львова — від Товариства «Просвіта» та Товариства ім. Т. Г. Шевченка, від видавництва газети «Діло». З Києва вітання українською мовою надіслав Микола Лисенко. Ось його зміст: «Від щирого серця вітаю пам'ять велетня-поета, що так глибоко любив свою рідну пісню, про яку сказав: «Моя радость, жизнь моя песни! Как я Вас люблю!.. Песни для Малороссии все: поэзия, история и отцовская могила!» — На народних піснях викохав свої твори Гоголь, а ці твори не раз пробуджували дух поетів і композиторів, для щастя і добра своїх братів. Нехай же муза Гоголя і наперед запалює жарким полум'ям щірих сердець і народжує нових геніїв на Україні».

Після оголошення вітальних телеграм та адресів, почесний член Комітету професор Н. Я. Грот зачитав звіт про його діяльність по спорудженню пам'ятника М. В. Гоголю. Директор інституту Н. А. Лавровський виголосив промову, в якій розповів про ніжинський період життя письменника та його літературну творчість. Викладач інституту та гімназії І. А. Сребницький розповів про літературну діяльність М. В. Гоголя як національного поета і визначника ідеальних устремлень народу.

Увечері предводитель Ніжинського дворянства В. В. Тарновський влаштував урочистий прийом, на якому були присутніми понад 100 чоловік. На вечорі колишній випускник Ніжинського юридичного Ліцею Л. І. Глібов прочитав вірш, присвячений М. В. Гоголю. Вірш, написаний російською мовою, закінчувався такими словами:

Зарю новой лучших лет

Да озарится наша сфера!

Наш тост — сердечный наш привет

Отчизне Русского Гомера!